

The Effects of Technological Developments on the Methods of Dyeing Tribal Rugs in Fars Province

Abdollah Mirzaei*, Fathemeh bagherizadeh
 Carpet Faculty, Tabriz Islamic Art University, P.O. Box: 51335-4567, Tabriz Iran.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 24- 01- 2023

Accepted: 19 -03 -2023

Available online: 06-06-2023

Print ISSN: 2251-7278

Online ISSN: 2383-2223

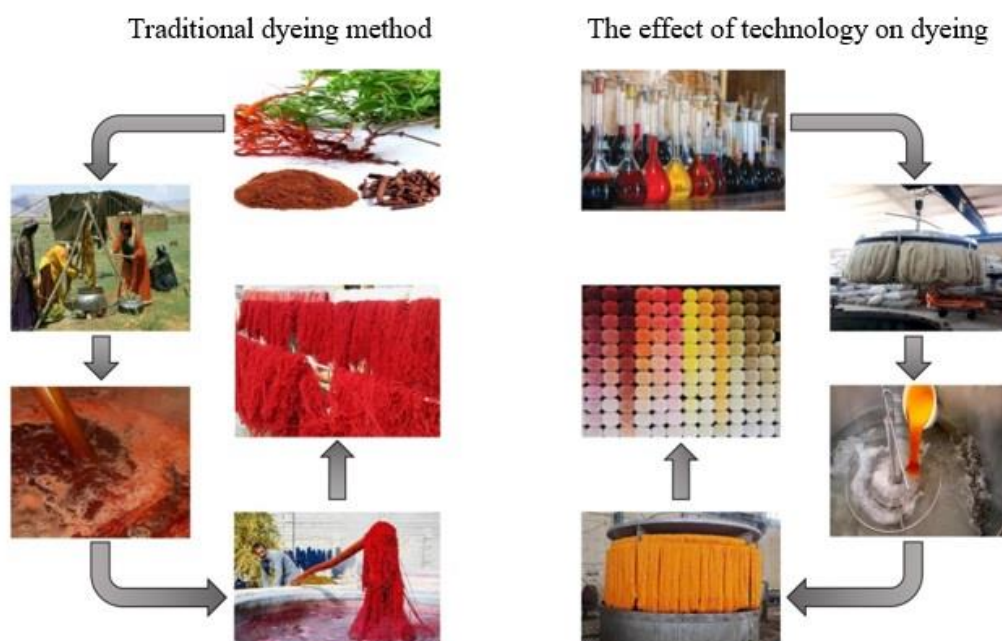
DOR: 20.1001.1.22517278.1402.13.1.5.7

Keywords:

Tribal rugs
 Fars Province
 Dyeing technology
 Industrial community

ABSTRACT

Tribal rugs in Fars province are the most significant tribal products in Iran, and their traditional dyeing and use of natural dyes form their competitive advantage. The phenomenon of industrialization had significant impacts on the technical aspects of tribal rugs in the province due to the influence of the industrial community and the development of technologies for the production of tribal rugs. Thus, the present study aimed to investigate and unravel the effects of technological developments on changes in the dyeing of tribal rugs' yarn in Fars Province. Due to the importance of shifting the dyeing method from the traditional approach to mechanized industrial ones, the study first focused on traditional dyeing by tribes in the province. Then it introduced and investigated the effects and consequences of that shift on tribal rugs. The results showed that, over the past few decades, factors such as sedentariness and the effects of the industrial and mechanical lifestyles on the lives of the tribes made the latter follow the industrialization and mechanization of dyeing. The effects and representations of industrial society included importing chemical dyes, the prevalence of chemical dyeing, and an increase in mechanized industrial dyeing workshops. At the same time that the industrial method facilitates the dyeing process, it makes technology dominate human thinking. It destroys the identity and originality of the solitary and unique tribal rugs.

Corresponding author: a.mirzaei@tabriziau.ac.ir

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

تأثیر توسعه فناوری بر شیوه‌های رنگرزی قالی‌های عشایری استان فارس

عبداله میرزایی^{۱*}، فاطمه باقری‌زاده^۲

۱- دانشیار، دانشکده فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران، صندوق‌پستی: ۴۵۶۷-۵۱۳۳۵

۲- کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران، صندوق‌پستی: ۴۵۶۷-۵۱۳۳۵

چکیده

قالی‌های عشایری استان فارس مهم‌ترین تولیدات عشایری ایران است و شیوه رنگرزی سنتی و استفاده از مواد رنگزای طبیعی شاخص‌ترین مزیت رقابتی این قالی‌ها را تشکیل می‌دهند. در سال‌های اخیر با نفوذ قدرت جامعه‌صنعتی و توسعه فناوری در تولید قالی‌های عشایری، پدیده صنعتی‌شدن در مؤلفه‌های فنی قالی‌های عشایری فارس تأثیرات قابل توجهی داشته است. لذا در این پژوهش شناسایی و آشکارسازی تأثیرات توسعه فناوری در تغییر شیوه رنگرزی الیاف قالی‌های عشایری فارس مورد بررسی گرفته است. با توجه به اهمیت تغییر در شیوه رنگرزی از شیوه سنتی به روش خودکار صنعتی، در این پژوهش ابتدا به شیوه رنگرزی سنتی توسط عشایر فارس پرداخته و سپس آثار و تبعات تغییر روش رنگرزی به شیوه مکانیزه در پی توسعه فناوری بر قالی‌های عشایری معرفی و بررسی شد. مطالعات نشان دادند در چند دهه اخیر عواملی نظیر یک‌جا نشینی و تأثیر مشغله‌های زندگی صنعتی و ماشینی به زندگی عشایر باعث تبعیت آنها از فرآیند صنعتی و مکانیزاسیون رنگرزی شد و آثار و مصادیق تأثیر جامعه‌صنعتی بر رنگرزی عبارتند از: واردات رنگ‌های شیمیایی، رواج شیوه رنگرزی شیمیایی و به تبع آن افزایش تعداد کارگاه‌های رنگرزی صنعتی و ماشینی. علاوه بر اینکه شیوه صنعتی موجب سهولت در فرآیند رنگرزی می‌شود، سبب چیره‌شدن فناوری بر اندیشه‌انسانی و از بین رفتن هویت و اصالت قالی‌های تک‌نسخه و منحصر به فرد عشایری می‌گردد.

اطلاعات مقاله

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۸

در دسترس به صورت الکترونیکی: ۱۴۰۲/۰۳/۱۶

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۷۲۷۸

شاپا الکترونیکی: ۲۳۸۳-۲۲۲۳

DOR: 20.1001.1.22517278.1402.13.1.5.7

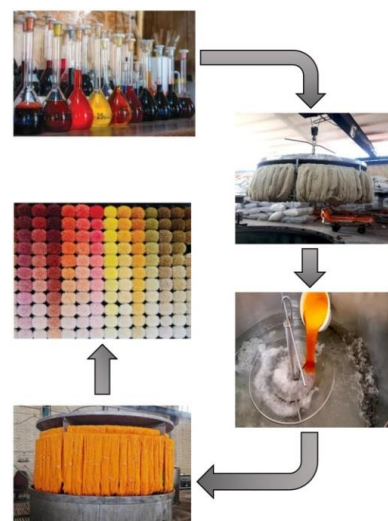
واژه‌های کلیدی:

قالی‌های عشایری
استان فارس
فناوری رنگرزی
جامعه صنعتی

شیوه رنگرزی سنتی

تأثیر فناوری بر رنگرزی

۱- مقدمه

دستبافته‌های داری و بویژه قالی از نظر حفظ اصالت، فرهنگ‌بومی و سنت‌ها شاخص‌ترین هنر عشایر است. وجود اقوام متعدد با فرهنگ غنی تصویری و سنتی در استان فارس، قالی‌های عشایری و روستایی این منطقه را به گنجینه‌ای سرشار از عناصر فرهنگی اقوام ایرانی تبدیل ساخته است. رنگ‌بندی الیاف قالی‌های عشایری فارس بر پایه رنگ‌رزی سنتی بکر و تکرار نشدنی است و بافنده عشایر در جهت تهیه گیاهان ماده رنگ‌رزی واسطه از اقلیم، شیوه‌زیست و طبیعت پیرامون خویش بهره می‌گیرد. در واقع روش زندگی ایللیاتی و عشایری است که مؤلفه‌های فنی آن همچون شیوه رنگ‌رزی را تعیین کرده و این خصوصیات بیانگر اصالت قالی عشایری هستند. در سال‌های اخیر به واسطه اسکان و یک‌جانشینی عشایر کوچ‌رو، ایشان دچار تغییر و تحولاتی در نحوه زندگی، ارتباط با جامعه شهری و روستایی تحت‌تأثیر عواملی نظیر جامعه‌صنعتی و تغییر در روند تولید قالی‌ها گردیده‌اند. در چند دهه گذشته، تأثیر جامعه‌صنعتی و رشد فناوری به‌نحوی بوده که به‌طور پیوسته برای بشر معیشت بهتر را در پی داشته و توانسته خود را در بسیاری از وجوه زندگی از جمله هنر به منصف‌ظهور برساند. همچنین در به چالش کشیدن هنر از مفاهیم سنت‌گرایانه به مفهومی نو، تأثیر تأمل‌برانگیزی داشته است [۱]. بدین جهت مؤلفه‌های دیداری و فنی قالی‌های عشایری فارس تحت‌تأثیر جامعه‌صنعتی در حال تغییر پیوندهای هویتی و فرهنگی خود هستند. از جمله تغییرات عدیده‌ای که به دلیل توسعه فناوری در ساختار مؤلفه‌های فنی و بویژه رنگ‌رزی قالی‌های عشایری فارس رخ داده است، شامل: واردات رنگ‌های شیمیایی و رنگ‌های ناپایدار، رواج شیوه رنگ‌رزی شیمیایی و به تبع آن، افزایش تعداد کارگاه‌های رنگ‌رزی صنعتی، جانشینی و شیمیایی است. این امر که برگرفته از نفوذ قدرت جامعه‌صنعتی بوده و با معیارهای سنتی و اصیل فرهنگ عشایر بیگانه‌اند، توسط عوامل تولید قالی‌ها در میان بافندگان عشایری رواج یافته است. در دوران‌های مختلف، تولید قالی در مناطق عشایری فارس براساس نیازهای متفاوت از عوامل متعددی تأثیر پذیرفته است. با مطالعه چنین مقتضیات و عواملی می‌توان از وضعیت شکل‌گیری و تحول در تولید قالی‌ها در نزد عشایر از روند تحولات اجتماعی این جامعه آگاه شد. این جنبه از صنعتی‌شدن و روند خودکار کردن محصولات فرهنگی عشایر نیازمند بازاندیشی و آسیب‌شناسی است. از این رو مسئله اصلی پژوهش حاضر، دور شدن قالی‌های عشایری فارس از بنیان‌های فرهنگی و سنتی خویش می‌باشد. هدف از پژوهش، شناخت عوامل زمینه‌ساز تغییرات هویتی و فرهنگی در قالی‌های عشایری فارس با هدف فراهم آوردن بستری مناسب برای اتخاذ راهکارهای لازم توسط نهادهای متولی می‌باشد. سؤالات پژوهش عبارتند از: ۱- توسعه فناوری چه تأثیری بر شیوه رنگ‌رزی قالی‌های عشایری فارس داشته است؟ ۲- شیوه رنگ‌رزی با مواد رنگ‌رزی شیمیایی

و صنعتی چه آثار و تبعاتی بر تولیدات قالی عشایری داشته است؟ اهمیت پژوهش در شناسایی و آشکارسازی آثار صنعتی‌شدن و جنبه‌های فناورانه در تولید قالی‌های عشایری فارس به عنوان دستبافته سنتی و بازتاب دهنده میراث فرهنگی جامعه عشایری این استان می‌باشد [۳].

۲- مبانی هویتی و فرهنگی قالی‌های عشایری فارس

استان فارس به‌عنوان یکی از مناطق مهم و مطرح تولید فرش دستبافته در ایران می‌باشد. قالی‌های عشایری فارس نمودی از هویت، فرهنگ، میراث، هنرهای بومی و کاربردی ایلات هستند که محصول آفرینش استان هنرمند عشایر است. در دوران‌های مختلف، تولید قالی در مناطق عشایری فارس براساس نیازهای متفاوت از عوامل متعددی تأثیر پذیرفته است. دست‌بافته‌های عشایری به‌عنوان بخشی از نظام بافندگی ایران، نمودی از هویت هنری قومی به‌شمار می‌رود که از یک فرآیند بافت منحصر به فرد نسبت به فرش دست‌بافت کلاسیک شهری و کارگاهی برخوردار است. دست‌بافته‌ها به‌عنوان صنایع دستی ایلی و تنها هنر تجسمی عشایر محسوب می‌شود، که با هدف رفع و تأمین بخش مهمی از نیازها و ضروریات زندگی عشایر (جنبه‌ی خودمصرفی) هم در گذشته و تا حدودی در شرایط کنونی بافته می‌شوند. جنبه کاربردی و بهره‌بردن از آن‌ها مهم‌ترین انگیزه و در حقیقت ماهیت و رسالت تولید این دستبافته‌ها است که جنبه‌ی زیباشناختی برجسته‌ای را با خود همراه دارد [۲]. در گذشته زنان عشایر عمدتاً به‌قصد برطرف نمودن نیازهای خانوار، فرش کردن سیاه‌چادر و خیمه و با جنبه خودمصرفی قالی می‌بافتند و تولید قالی و سایر دستبافته‌ها به‌منظور امرارمعاش و فروش به خریداران رایج نبود. لذا در انتخاب و تهیه مواد مصرفی نظیر مواد رنگ‌رزی تابع قواعد و معیارهای رایج در بازار نبوده‌اند و از گیاهان در دسترس و موجود در منطقه زیست‌شان بهره می‌بردند. اساساً بافنده عشایر بی‌واسطه از شیوه زیست، طبیعت و اقلیم خویش بهره می‌گیرد و در واقع سبک زندگی عشایری و ایللیاتی مؤلفه‌های فنی قالی و خصوصیات آن را مشخص کرده است. عشایر به‌هنگام بیلاق و قشلاق ضمن پرداختن به امور دامداری، با استفاده از پشم گوسفندان و استفاده از گیاهان ماده رنگ‌رزی پیرامون خویش، دست‌بافته‌هایی نظیر قالی را تولید می‌کنند. زندگی عشایر در فضای بسیار مناسب جغرافیایی در فصول مختلف سال، زمینه را برای تولید انواع زیراندازها فراهم می‌نماید. دسترسی عشایر به مواد اولیه فراوان باعث شده تا زنان عشایر دستبافته‌هایی را خلق کنند که در جهان بی‌نظیر باشد [۳]. چنین خصوصیات بیانگر اصالت قالی‌های عشایری فارس هستند. لذا قالی‌های اصیل عشایری فارس را می‌توان از جمله صنایع فرهنگی و خلاق محسوب کرد که به واسطه هویت زیبایی‌شناختی، نقوش و رنگ‌بندی از ماهیتی هنری برخوردار است. با مطالعه چنین عواملی می‌توان از

۳-۱- شیوه رنگرزی با مواد رنگزای سنتی

با کوچ عشایر از جایی به جایی دیگر، زنان و مردان ایلات و عشایر با دسترسی به انواع گیاهان مواد رنگزای بومی که در مسیر کوچ‌شان بود و با بهره‌گیری از دانش سنتی، آگاهی، تجربه و شناخت خویش گیاهان ماده رنگزا را جمع‌آوری می‌کردند. تشخیص گیاهان ماده رنگزا توسط عشایر موجب می‌شد تا پشم‌ها با مواد رنگزای متنوع گیاهی و طبیعی رنگرزی شوند و سپس قالی‌هایی با رنگ‌آمیزی متنوع و منحصر به فرد توسط عشایر بافته شوند. تنوع گیاهان ماده رنگزای موجود در مناطق عبور و اسکان هر ایل عشایری نسبت به ایل و طایفه دیگر، با توجه به منطقه جغرافیایی متفاوت است. نمود تفاوت گیاهان رنگزا در مناطق مختلف را می‌توان در تیرگی رنگ قالی‌های ایلات عرب در مقایسه با درخشندگی و شادابی رنگ قالی‌های ایل قشقایی مشاهده نمود. این امر متأثر از تفاوت ناحیه جغرافیایی کوچ این دو ایل بزرگ است زیرا همیشه مسیر کوچ و اسکان ایل قشقایی در مراتع سرسبز و خرم بوده است اما در حالی که ایل عرب در مسیر کوچ و اسکان‌شان مراتع خرم و حاصلخیز را در اختیار نداشته‌اند. به دلیل تنوع در اقلیم، چشم‌اندازهای جغرافیایی و شرایط آب و هوایی استان فارس، موجب کشت و رویش انواع مختلف و متعددی از گیاهان در این منطقه گردیده است که هر کدام از این گیاهان در تلفیق با یکدیگر و ترکیب با دندانه‌های مختلف، مجموعه‌ای از رنگ‌ها را در رنگرزی الیاف تولید می‌کند. رنگ‌های مطلوب و مرغوب گیاهی همواره از عوامل اساسی شهرت و محبوبیت تولیدات دست‌بافته‌ها و قالی‌های فارس بوده است. [۵]. در شکل ۱ زنان عشایر کوچ‌نشین فارس با تهیه و جمع‌آوری گیاهان ماده رنگزای موجود در طبیعت پیرامون، به شیوه کاملاً سنتی در حال رنگرزی الیاف قالی و سایر دست‌بافته‌های‌شان هستند.

وضعیت شکل‌گیری و تحول در تولید قالی‌ها در نزد عشایر از روند تحولات اجتماعی این جامعه آگاه شد.

۳-۲- رنگرزی، مؤلفه فنی قالی‌های عشایری فارس

قالی‌های عشایری فارس به فراخور مواد و مصالح اولیه بومی در دسترس و برگرفته از اقلیم و منطقه جغرافیایی در جهت رفع احتیاجات و نیاز عشایر تولید می‌شد. کارکرد اصلی قالی‌های عشایر به‌عنوان زیرانداز و مفرش مورد استفاده بود و مؤلفه‌های فنی این قالی‌ها از جمله مواد اولیه مصرفی، شیوه رنگرزی و استفاده از مواد رنگزا نیز باید متناسب با کارکرد آنها در نظر گرفته می‌شد. اما با تجاری شدن تولیدات عشایر در دهه‌های اخیر به دلیل نفوذ قدرت جامعه‌صنعتی بر تولید قالی‌های عشایری تحولات و تغییرات عدیده‌ای در ساختار مؤلفه‌های فنی و مبانی فرهنگی و بومی قالی‌های عشایری فارس تحت‌تأثیر مناسبات بازار رخ داده است. آثار و مصادیق تأثیر جامعه صنعتی بر مؤلفه‌های فنی نظیر رنگرزی عبارتند از: واردات مواد رنگزای شیمیایی، رواج رنگرزی با مواد رنگزای شیمیایی و به تبع آن افزایش تعداد کارگاه‌های رنگرزی صنعتی و مکانیزه. این امر برگرفته از نیاز جامعه بازار بوده و با معیارهای سنتی و اصیل فرهنگ بافندگان بیگانه‌اند و توسط عوامل تولید قالی در میان بافندگان عشایری رواج یافته است. فرش دست‌باف به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع اشتغال‌زا در حوزه‌های عشایری و روستایی ایران، فراز و نشیب‌های بسیاری را در دهه‌های اخیر تجربه نموده است. لازمه‌ی برنامه‌ریزی مناسب و پایدار برای حفظ و توسعه‌ی این هنر-صنعت، ارائه تصویری شفاف و همه‌جانبه از وضعیت قالبیابی و فراز و نشیب‌های آن در هر یک از این حوزه‌ها می‌باشد [۴]. سهولت در شیوه رنگرزی، دسترسی آسان به مواد رنگزای شیمیایی و سرعت بالای رنگ‌پذیری از جمله عواملی است که در سال‌های اخیر منجر به تغییر در شیوه‌های رنگرزی الیاف قالی‌های عشایری شد.

شکل ۱: رنگرزی الیاف با گیاهان ماده رنگزای موجود در طبیعت توسط زنان عشایر کوچ‌نشین (نگارندگان).

Figure 1: Dyeing of fibers with natural dye plants by nomadic women (authors).

۳-۲- تأثیر اقلیم بر حوزه رنگ‌رزی عشایر

از جمله ویژگی‌های حائز اهمیت قالی‌عشایری فارس، رنگ‌رزی غنی آن است که اعصار و دوره‌های زمانی مختلف توانسته است با بهره‌گیری مطلوب از زیست‌بوم، طبیعت و مراتع اقلیم خویش رنگ‌های منحصر به فردی را خلق کند و جلوه‌ای خاص به دست‌بافته‌های اصیل خود اضافه کند. با کوچ عشایر از جایی به جایی دیگر، دسترسی به انواع مواد رنگ‌زای گیاهی و شناخت عشایر از رنگ‌های گیاهان موجب می‌شود تا پشم‌ها با مواد رنگ‌زای متنوع گیاهی و طبیعی رنگ‌رزی شوند و سپس قالی‌هایی با رنگ‌آمیزی متنوع و منحصر به فرد توسط عشایر بافته شوند. مواد رنگ‌زای گیاهی که جهت رنگ‌رزی پشم در استان فارس مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارتند از: برگ چنار، پوست گردو، بزغنج، سماق، پوست پیاز، پوست بلوط، بقم، جفت یا خوشک، برگ مو، پوست انار، هلیله، توت، زعفران، برگ توت، مازو، سرخس عقابی. غالباً این گیاهان از میان مراتع و سطوح گسترده و متنوع جغرافیایی و اقلیمی منطقه فارس می‌رویند و به سهولت در دسترس ایلات و عشایر هستند چنان‌که زنان و مردان ایلی، گیاهان ماده رنگ‌زای بومی نظیر جاشیر، گندل، خوشک و حتی روناس را با تجربه و علم سنتی خود تشخیص داده و جمع‌آوری می‌نمایند. تنوع گیاهان ماده رنگ‌زا از قلمرو هر ایل و طایفه به ایل و طایفه دیگر، بسته به وضعیت جغرافیایی تفاوت دارد. غنای رنگی فرش‌های قشقایی در مقابل خاموشی و تیرگی فرش‌های ایل عرب می‌تواند ناشی از تفاوت قلمرو جغرافیایی این دو ایل باشد چراکه همواره سربزترین مراتع از آن ایل قشقایی بوده و ایل عرب ضعیف‌ترین آنها را در اختیار داشته است [۵]. در بسیاری از دست‌بافته‌های لری، عشایر از ترکیب عصاره توت‌کوهی نارس و جوشاندن قلع، رنگ‌نارنجی به دست می‌آورند. همچنین با تغییر دندان و افزودن زاج به عصاره توت‌کوهی نارس رنگ‌زرد حاصل می‌آورند. در منطقه اقلید از گیاه خولان که در آن منطقه به صورت انبوه می‌روید، رنگ‌زرد تهیه می‌کنند. در مناطق شرقی فارس که شامل نی‌ریز و بوانات است، از ترکیب گیاه نیل و گیاه خودروی جاشیر سبز پررنگ تهیه می‌گردد که در نزد عشایر آن منطقه به سبزلخ معروف است. در استان فارس به دلیل فراوانی درخت گردو، عمدتاً انواع رنگ‌های قهوه‌ای را از پوست گردو به دست می‌آورند و با رنگ‌رزی الیاف پشم‌تیره با پوست گردو و با دندان زاج‌سیاه، رنگ‌مشکی تهیه می‌کنند. ایلات لر به دلیل هم‌زیستی با دشت‌های بلوط، رنگ‌سیاه را از پوست بلوط وحشی به دست می‌آورند. رنگ‌های پرمایه و همواره دلپذیر عامل اصلی شهرت عالم‌گیر دست‌بافته‌هایی است که از فارس بیرون می‌آید. فراوانی آبی و قرمز، برکت و انبوهی سرخ‌ها و آبی‌های فروزانی که اغلب رنگ سپید آنها را غنی‌تر و چشمگیرتر می‌سازد ویژگی عام فرش‌های این خطه است. از دو ماده رنگ‌زای مورد نیاز، که

همان روناس باشد و نیل، اولی در فارس کشت می‌شود و دومی را از هند می‌آورند. در بعضی طایفه‌ها و روستاها رسم است که برای به دست آوردن سرخ خوش‌رنگ، کلاف‌های پشمی قرمز را تا ۲۴ ساعت و گاه بیشتر در پیشاب‌گاو می‌خوابانند [۶]. باور رایج در بین رنگ‌رزان عشایر این است که، پیشاب می‌تواند رنگ‌پذیری الیاف پشمی و سرعت جذب را بهبود دهد. نتایج برخی پژوهش‌ها نیز نشان داده است، افزودن اوره بعد از دندان و هم‌زمان با رنگ‌رزی با در دمای ۶۰ درجه می‌تواند باعث بهبود عملکرد فرآیند رنگ‌رزی روناس شود. [۷]. عشایر استان فارس پس از رنگ قرمز و آبی که با گیاهان روناس و نیل به دست می‌آورند، تهیه فام زرد درخشان و طلایی نیز سومین رنگ اصلی در قالی‌های این خطه است که همواره در نزد عشایر این سه رنگ بیشترین مورد استفاده را در قالیبافی دارند. عشایر چنین رنگ زرد درخشانی را از گیاهان خودرو خوشک، اسپرک و گندل به دست می‌آورند که از فام زرد طلایی تا نخودی و کرم را به الیاف پشم می‌دهد و این گیاهان دارای ثبات رنگی خوبی هستند اما گیاه اسپرک دارای ثبات‌های عمومی بهتر بوده و فام زرد شفاف‌تری را حاصل می‌نماید [۸]. علاوه بر خوشک، گندل و اسپرک، عشایر انواع فام‌های زرد را از گیاهانی همچون زعفران، زردچوبه، پوست انار و کاه نیز تهیه می‌کنند. گیاهان ماده رنگ‌زای مذکور از جمله گیاهان بومی و روینده در منطقه فارس هستند که از گذشته به صورت طبیعی در این منطقه جغرافیایی وجود داشته‌اند و با شرایط اقلیمی منطقه سازگارند و در دسترس عشایر هستند. لذا آنها با بهره‌گیری از خاصیت رنگ‌دهی گیاهان جهت رنگ‌رزی و تهیه زرد طلایی تا انواع زردهای متمایل به لیمویی، سبز و زرد کاهی از این گیاهان استفاده می‌نمایند و در نتیجه رنگ‌هایی بسیار درخشان به دست می‌آید. در جدول ۱ برخی از مواد رنگ‌زای گیاهی در دسترس عشایر فارس و روش رنگ‌رزی سنتی الیاف توسط عشایر قرار گرفته است. گیاهان زیادی وجود دارند که در آنها مقادیری از مواد رنگی وجود دارد، اما همه آنها مناسب برای استفاده به‌عنوان ماده رنگ‌زای طبیعی نیستند. یک ماده رنگ‌زای طبیعی مناسب برای رنگ‌رزی باید به سادگی در دسترس بوده و حاوی مقدار قابل‌توجهی از ماده رنگی باشد [۹]. عشایر قشقایی به دلیل توانایی و تخصص شایسته‌ای که از گذشته در امر رنگ‌رزی باکیفیت الیاف پشمی دارند، در حوزه رنگ‌رزی بلندآوازه هستند. آنها از رنگ‌هایی استفاده می‌کنند که جلوه و درخشندگی خود را پس از سال‌ها نشان دهند [۱۰]. اما این مؤلفه‌های هویتی و فنی در سال‌های اخیر بنابر نفوذ جامعه‌صنعتی در قالی‌های عشایری فارس دچار تغییرات چشمگیری شده‌اند و برخی عناصر قالی‌های عشایری از مسیر دیرینه خویش دور گشته و حتی مهجور مانده‌اند و با ویژگی و مؤلفه‌های جامعه‌صنعتی تولید و به بازار راه یافته‌اند.

جدول ۱: برخی از مواد رنگزای گیاهی در دسترس عشایر فارس و روش رنگرزی سنتی الیاف توسط عشایر (نگارندگان).

Table 1: Vegetable dyes available to the nomads of fars and the traditional method of fiber dyeing by the nomads (authors).

The end of the stage of dyeing	The stage of dyeing using natural dyes	Plant Dyes
		
The end of producing red rug fibers using dyer's madder	Traditional dyeing using dyer's madder to produce red by the nomads of Fars Province	Using dyer's madder by the nomads of Fars Province in the traditional dyeing of rug fiber
		
The end of producing green rug fiber using reseda, indigo, and prangos	Traditional dyeing with reseda, indigo, and prangos to produce green fiber	Collecting Prangos by the nomads to be utilized in dyeing rug fiber
		
The end of producing brown rug fiber using walnut husk extract	Performing traditional dyeing using walnut husk to produce a spectrum of colors from cream to brown	Producing walnut husk extract to be utilized in rug fiber dyeing by the nomads

بسیاری را در تولیدات منطقه به دنبال داشته است. با حضور عناصر جامعه‌صنعتی در زندگی عشایر که خود از نتایج اجرای دو طرح اسکان اجباری و اصلاحات ارضی و نیز رواج آموزش عشایری بود، تولید فرش چهره جدیدی به‌خود گرفت [۵]. به‌طورکلی اصطلاح جامعه‌صنعتی در پی کاربرد فناوری و منابع نیروی غیرانسانی جهت ماشینی‌کردن تولید ایجاد شده است و همواره بر ماشینی‌کردن تولید کالاهای اقتصادی و خدماتی و اتکا بر فناوری تأکید دارد. فناوری مجموعه‌ای از تلفیق دانش‌ها و مهارت‌های فنی برای تولید کالا و خدمات موردنیاز جامعه از راه ترکیب عواملی نظیر مواد اولیه ابزار و ماشین‌آلات، نیروی انسانی، زمین، طبیعت، پول، سرمایه و غیره است [۱۱]. از دیگر عوامل مهمی که در سال‌های اخیر موجب بروز تحولات جدید در روند رنگرزی الیاف قالی عشایری گردید، نفوذ مشغله‌های زندگی ماشینی به زندگی عشایری، تلاش جهت رسیدن به سود بیشتر و تغییر انگیزه تولید در بافندگان است.

۴- تاثیر جامعه صنعتی و توسعه فناوری بر حوزه رنگرزی عشایر

در دهه‌های گذشته به دلیل اسکان اجباری و یک‌جانشینی عشایر کوچرو، ایشان دچار تغییر و تحولاتی در شیوه زندگی، نحوه امرارمعاش، ارتباط با جامعه شهری و روستایی و در نهایت تغییراتی در روند تولید دست‌بافته‌های بومی و قالی‌ها گردیده‌اند. از عوامل زمینه‌ساز نفوذ قدرت جامعه‌صنعتی و به دنبال آن ورود فناوری در ساختار قالی‌های عشایری فارس مواردی همچون اجرای طرح اصلاحات ارضی، تأثیر تحولات اجتماعی بر تولید قالی‌های عشایر، یک‌جانشینی و تغییر در شیوه زیست عشایر، جایگاه اقتصادی قالیبافی در خانوار عشایر و تجاری‌شدن تولیدات محسوب می‌شود. مهم‌ترین نمود صنعتی‌شدن روند تولید محصولات عشایری پس از یک‌جانشینی عشایر رخ داد. زیرا در پی سیاست اسکان اجباری عشایر، یک‌جانشینی و هم‌جواری با شهرستان‌ها و اعمال سیاست‌های سلطه‌جویی جامعه صنعتی نظیر مصرفی‌کردن جامعه عشایری آثار

۴-۱- واردات مواد رنگرزی شیمیایی ناپایدار

وارد کردن مواد رنگرزی شیمیایی بی کیفیت و رواج رنگرزی صنعتی در استان فارس در اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ شمسی روی داده است. اما در سال‌های اولیه ورود مواد رنگرزی مصنوعی به ایران، عشایر به دلیل کمبود امکانات با دشواری به شهرها دسترسی داشتند و به این جهت راه دستیابی به مواد رنگرزی مصنوعی برای ایشان مقدور نبود و بدین جهت از این رنگ‌ها استفاده نمی‌کردند. بنابراین صرفاً از همان روش رنگرزی با مواد رنگرزی طبیعی گیاهی برای رنگرزی استفاده می‌نمودند. اما با گذشت زمان و با سهل الوصول شدن راه‌های ارتباطی بین شهر با روستاها و مناطق عشایری و آشنایی با مواد رنگرزی مصنوعی، استفاده از این مواد از سوی عشایر با استقبال مواجه گردید. با واردات مواد رنگرزی مصنوعی بر اثر نفوذ عناصر جامعه صنعتی، این امر نیز بر تولیدات قالی‌های عشایر تأثیر گذاشت. با توسعه، گسترش و پیشرفت فناوری در کلیه عرصه‌ها و استفاده بیشتر از شیوه‌های نوین و صرفه جویی در زمان و هزینه، موجب گرایش و تمایل به استفاده از شیوه‌های صنعتی رنگرزی شد. با ورود رنگ‌های ناپایدار حاصل از مواد رنگرزی مصنوعی، تولیدکنندگان قالی به جهت سهولت رنگرزی، به چنین مواد رنگرزی روی آوردند [۱۴]. در جدول ۲ رنگرزی با مواد رنگرزی مصنوعی الیاف و چند نمونه مواد رنگرزی مورد استفاده در رنگرزی صنعتی در کارخانه رنگرزی معرفی شده اند که گویای تأثیر فناوری بر تغییر مواد رنگرزی در رنگرزی صنعتی است.

۴-۲- ترویج استفاده از مواد رنگرزی مصنوعی از سوی نهادها

با حمایت سازمان‌ها و نهادهای ذی ربط همچون اداره صنایع دستی، اداره بازرگانی، اتحادیه قالیبافان و کمیته امداد امام خمینی که با ورود مواد رنگرزی مصنوعی، جهت دسترسی راحت تر عشایر به این مواد رنگرزی به آنها تسهیلات می‌دادند، چنین رنگ‌هایی در دسترس عشایر قرار گرفت. مواد رنگرزی مصنوعی معروف به جوهری اغلب از شهر شیراز و بعدها از شهرستان فیروزآباد خریداری می‌شد و سپس به دست عشایر می‌رسید. در سال‌های ۷۰-۶۱ بسیاری از بافندگان حتی عشایر، پشم گوسفندان خود را به اداره صنایع دستی می‌دادند و از آنها نخ ریسیده شده و رنگ شده تحویل می‌گرفتند [۱۲]. اداره بازرگانی نیز مقادیر زیادی از مواد رنگرزی مصنوعی ناپایدار را وارد ایران کرد و در دسترس بافندگان عشایر قرار داد. از سوی دیگر کمیته امداد امام خمینی در سال ۱۳۶۴ فعالیت خود را در روستاهای شهرستان فیروزآباد شروع کرد و در جهت حمایت از تولید قالی‌های عشایری، مواد اولیه نظیر پشم‌های رنگرزی شده به روش صنعتی توسط این نهاد در اختیار عشایر قرار گرفت.

۴-۳- فناوری و سهولت در رنگرزی صنعتی

در اثر عواملی نظیر زمان بر بودن فرآیند رنگرزی سنتی، هزینه بالا، دشواری جمع‌آوری گیاهان رنگرزی که تهیه آنها برای عشایر غالباً با هزینه و مشقت زیادی همراه بود، سبب گشت تا قالیبافان عشایر به سرعت به مواد رنگرزی مصنوعی و کارخانه‌ای روی بیاورند.

جدول ۲: رنگرزی صنعتی و مواد رنگرزی مصنوعی در کارخانه رنگرزی (نگارندگان).

Table 2: Industrial dyeing and chemical dyes in the dyeing factory (authors).

	
The addition of the dye to the dyeing pot	Dyes used in the process of dyeing rug fiber
	
Assessing the absorption rate of chemical dye by rug fiber before the addition of the fiber	The reactive chemical dye used in dyeing rug fiber to produce turquoise

تهیه و تولید الیاف با مجموعه رنگ‌هایی با طیف وسیع و گسترده تا قبل از ورود رنگ‌زاهای مصنوعی و شیوه رنگ‌رزی صنعتی، در تولیدات عشایر فارس مرسوم و متداول نبود و این امر برگرفته از نفوذ جامعه‌صنعتی و توسعه فناوری بر تولیدات عشایر فارس است. البته برخی از عشایر در کنار مواد رنگ‌زای مصنوعی کماکان از گیاهان رنگ‌زایی نظیر پوست‌انار، خوشک، پوست‌گردو، جاشیر و روناس استفاده می‌کنند. در سال‌های نخست، رنگ‌های مصنوعی نارنجی و قرمز بیشتر و بی‌دغدغه‌تر به کار گرفته می‌شد. رنگ‌های سبز و زرد جوهری و ارغوانی- بنفش سال‌ها بعد مورد توجه قرار گرفت. چنین به نظر می‌رسد که رنگ آبی مصنوعی واپسین فاتح رنگ‌خانه فارس باشد [۶].

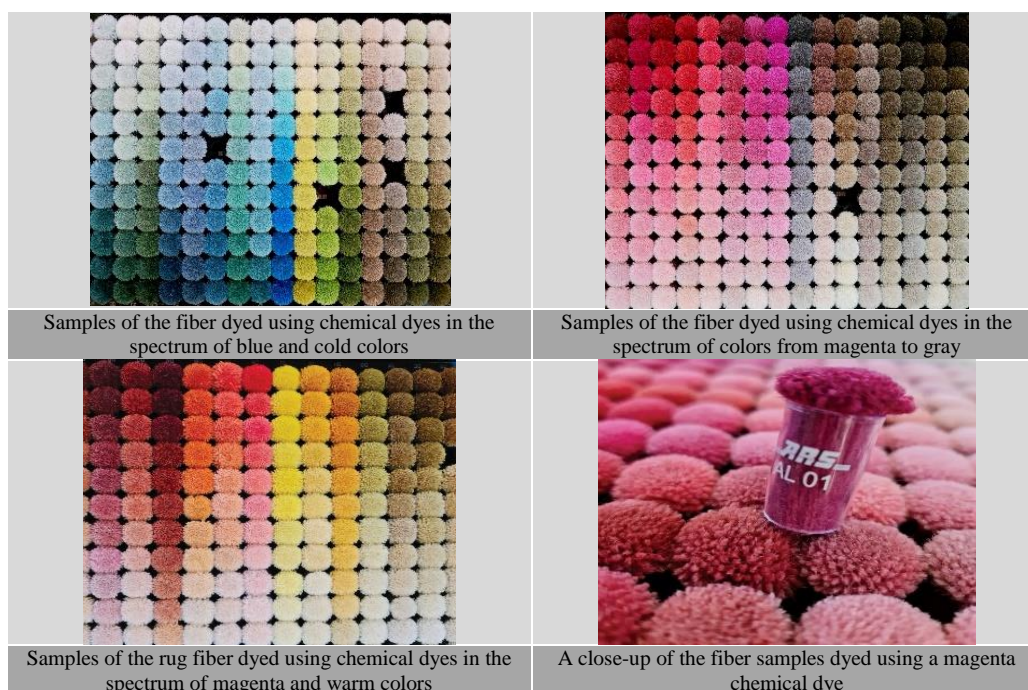
۴-۴- رنگ‌رزی با ماشین‌آلات صنعتی

در سال‌های اخیر با ورود فناوری و بهره‌گیری از روش‌های صنعتی و ماشینی در حوزه رنگ‌رزی، موجب گردید تا فرآیند رنگ‌رزی با دستگاه‌های مخصوصی که به‌این منظور طراحی و ساخته شده‌اند به‌صورت خودکار انجام شود که به آنها دستگاه رنگ‌رزی صنعتی می‌گویند. با پیشرفت و توسعه فناوری دستگاه‌های رنگ‌رزی دستخوش تغییرات بسیاری شده‌اند. به‌طوری که در سال‌های اخیر رنگ‌رزی الیاف با دستگاه‌های جدید صنعتی و به‌صورت کاملاً خودکار انجام می‌شود. دستگاه‌های رنگ‌رزی صنعتی که در حوزه رنگ‌رزی الیاف قالی مورد استفاده قرار می‌گیرند، برخلاف روش سنتی، غالباً به دخالت کارشناس تولید نیاز ندارد و به‌صورت خودکار انجام می‌شود.

به‌جهت درخشش رنگ‌های حاصل از مواد رنگ‌زای مصنوعی، سرعت در فرآیند رنگ‌رزی، سهولت کار و رنگ‌دهی و رنگ‌پذیری سریع و از طرفی ارزان و مقرون‌به‌صرفه بودن آن، عشایر نیز به استفاده از چنین رنگ‌هایی روی آوردند. امروزه در کارخانه‌های رنگ‌رزی صنعتی کلیه مراحل به صورت خودکار انجام می‌شود. لازم به ذکر است که در سال‌های ابتدایی ورود مواد رنگ‌زای مصنوعی، میزان استقبال و پذیرفتن شیوه رنگ‌رزی صنعتی به جای رنگ‌رزی سنتی در بین روستاییان و عشایر نواحی مختلف متفاوت بود. به‌عنوان مثال در فرش‌های اقلید، آباد و حسن‌آباد نسبت به فرش‌های فیروزآباد از درصد رنگ‌های جوهری بیشتری استفاده می‌کردند و مناطقی چون نیریز قدیم و ایلات خمسه نیز بیشتر از مواد رنگ‌زای طبیعی گیاهی استفاده می‌کردند. مواد رنگ‌زای مصنوعی بسته به شرکت تولیدکننده کیفیت‌های متفاوتی داشتند: رنگ‌زاهای چینی از کیفیت پایین و رنگ‌زاهای سوئیس و بلغاری از کیفیت بالایی برخوردار بودند. از حدود ۳ دهه‌ی اخیر اکثر مناطق از رنگ‌های جوهری استفاده می‌کردند که از بازار شیراز و فیروزآباد و یا دللانی که از شهرضا می‌آمدند تهیه می‌شد [۱۲]. عشایر به موجب تمایل به استفاده از رنگ‌های پرمایه و شاد پس از ورود مواد رنگ‌زای مصنوعی به دلیل جذب رنگ سریع، سهولت در رنگ‌رزی و توانایی رنگ‌های مصنوعی در بدست آوردن طیف وسیعی از مجموعه رنگ‌ها، از این گروه رنگ‌ها استفاده کردند. در جدول ۳ چند مدل از نمونه الیاف رنگ‌رزی شده به‌وسیله مواد رنگ‌زای مصنوعی با روش رنگ‌رزی صنعتی مورد استفاده تولیدکنندگان در قالیبافی عشایر آورده شده‌اند. قابلیت

جدول ۳: نمونه‌های الیاف رنگ‌رزی شده به‌وسیله مواد رنگ‌زای مصنوعی با روش رنگ‌رزی صنعتی (نگارندگان).

Table 3: Samples of fibers dyed with chemical dye by industrial dyeing method (authors).

به‌وجود آمده است. استفاده از فناوری‌های نوین نظیر خواص ضدآب و لکه، ضدبو، ضد میکروبی، خودتمیزشوندگی، ضدبید، کندسوزی و کاربرد نانوذرات در رنگرزی و مقدمات رنگرزی و غیره منجر به بهبود کارایی کف‌پوش‌ها و افزایش در جذب و ماندگاری مشتری در بازارهای جهانی شده است [۱۳].

۵- تبعات رواج رنگزاهای مصنوعی در تولیدات عشایر

هرچند که روش رنگرزی سنتی و بهره‌گیری از رنگزاهای طبیعی ارزش و اعتبار ویژه‌ای به قالی‌های عشایری فارس می‌دهد، اما در دهه‌های اخیر با رواج تجاری‌شدن تولیدات عشایری و افزایش میزان تقاضای قالی عشایری فارس از سوی بازار، تحولات و تغییرات بسیاری در رنگرزی الیاف قالی‌های عشایری فارس رخ داده است. زیرا بسیاری از دلان و تولیدکنندگان قالی‌دستباف که اغلب در جایگاه واسطه هستند و خود تجربه‌ای در تولید قالی نداشته‌اند، با رویکرد سودجویانه استفاده از رنگزاهای ارزان، نامرغوب و بی‌ثبات مصنوعی را جایگزین رنگزاهای پایدار، مقاوم و باثبات سنتی تولیدات عشایر نمودند که تبعاتی نیز به دنبال داشته است [۱۴].

ماشین‌آلات و دستگاه‌های رنگرزی به‌جهت تماس با مواد شیمیایی و انواع اسیدها و بازها باید از مواد و فلزاتی ساخته شوند که در برابر مواد شیمیایی و حرارت دارای مقاومت باشند و پوسیده نشوند. بر این اساس دستگاه‌های رنگرزی را از جنس فولاد ضدزنگ و با روکش تفلونی می‌سازند تا دستگاه در جریان رنگرزی دچار آسیب نشود. به‌طور کلی یک ماشین رنگرزی جدید شامل قسمت‌های مختلف نظیر مخزن اصلی برای قرار گرفتن محلول ماده رنگزا و کالا، وسیله حرکت‌دهنده کالا یا محلول، سیستم بارگیری و تخلیه، مخزن جدا برای افزودن ماده رنگزا به مخزن اصلی و سیستم کنترل‌کننده درجه حرارت و فشار می‌باشند هر کدام از این اجزا کار ویژه‌ای در این دستگاه انجام داده و موجب تسهیل در فرایند رنگرزی می‌گردد. ماشین‌های رنگرزی قادر هستند با سرعت بالایی کار فرآیند رنگرزی الیاف طبیعی و یا مصنوعی فرش را انجام دهند. زیرا سرعت، امکان رنگرزی در حجم بالا، یکنواختی در رنگرزی و دقت از ویژگی‌های بارز این دستگاه‌ها است. به این جهت در سال‌های اخیر استفاده و استقبال از دستگاه‌های رنگرزی صنعتی افزایش یافته است. در جدول ۴ مراحل رنگرزی صنعتی و خودکار در فرآیند رنگرزی قرار گرفته است. در طول سال‌های اخیر، با ظهور فناوری‌های نوین در رنگرزی، تحولات چشمگیری در عرصه محصولات و به‌طور خاص کف‌پوش‌ها

جدول ۴: مراحل رنگرزی صنعتی و خودکار مصنوعی و سهولت در فرآیند رنگرزی (نگارندگان).

Table 4: The stages of industrial dyeing and chemical mechanization and ease in the dyeing process (authors).

		
<p>Equipment installed in the dyeing machine to carry out homogenous dyeing and the maximum absorption of the dye by creating relative motions between the fiber and the dyeing solution</p>	<p>Adding rug fiber to the dye bath in an industrial and mechanized manner using a chain conveyor and a pulley installed at the top of the machine</p>	<p>The first stage in a dyeing workshop Whitening fiber by mechanized machinery in an industrial dyeing workshop</p>
		
<p>The process of drying A machine removes the moisture of fiber using high temperatures, and the fiber loses up to 70% of its moisture.</p>	<p>The end of the process of dyeing rug fiber and the beginning of the process of mechanized washing</p>	<p>Removing the fiber in an industrial and mechanized manner using a chain conveyor and pulley installed at the top of the device</p>

۵-۱- مهجور ماندن رنگریز سنتی

استقبال تولیدکنندگان و بافندگان از پشم‌های کارخانجات رنگریزی صنعتی، سبب رواج رنگریزی با مواد رنگریزی مصنوعی و به تبع آن، افزایش تعداد کارگاه‌ها و کارخانه‌های رنگریزی صنعتی و مکانیزه شده است که این امر در سال‌های اخیر موجب گردید تا شیوه رنگریزی سنتی از رونق خود بیافتد و تعداد رنگریزهای سنتی و کارگاه‌های رنگریزی سنتی به شدت رو به کاهش برود. اکنون با تمرکز نمودن کارگاه‌های رنگریزی در شهر و رواج رنگریزی صنعتی قدرت خلاقیت ایجاد رنگ‌های متنوع از بافنده گرفته شده است [۱۴]. در این شرایط شیوه‌های رنگریزی سنتی که به صورت تجربی از نسل‌های گذشته به نسل بعد منتقل می‌شد رو به فراموشی می‌نهد.

۵-۲- عدم ثبات و دوام

در دهه‌های قبل با ورود مواد رنگریزی مصنوعی به ایران، برای نخستین بار گروهی از رنگ‌های اسیدی قوی و رنگ‌های جوهری در دسترس رنگرزان قرار گرفت. این رنگ‌ها در برابر شست‌وشو، سایش و نور ثبات و دوام زیادی نداشتند. رنگ‌های ناپایدار آنیلین، که در اواخر سده نوزدهم مسیحی (اوایل سده چهاردهم هجری) به کارگاه‌های قالیبافی شهری ایران راه یافت، بیش از یک دهه طول کشید تا به مناطق ایل‌نشین فارس برسد و چهار دهه دیگر گذشت تا همه جا متداول شود [۴]. بسیاری از صاحب نظران و فرش‌شناسان مواد

رنگریزی مصنوعی بی‌کیفیت را با مواد رنگریزی گیاهی قیاس کرده و معتقدند که این رنگ‌ها ثبات مطلوبی در برابر سایش، شست‌وشو و نور ندارند. در حالی که رنگ‌های گیاهی و طبیعی در برابر شست‌وشو، سایش و نور از دوام، مقاومت و ثبات بسیار مناسبی برخوردار هستند زیرا مواد تشکیل‌دهنده رنگ‌ها کاملاً طبیعی است. عشایر به دلیل علاقه‌مندی به استفاده از رنگ‌های شاد، با ورود رنگ‌های جوهری و بدون توجه به میزان جذب رنگ و دوام آن و بدون آشنایی با نحوه رنگریزی با جوهر و در نهایت انجام کار به همان شیوه رنگریزی گیاهی، از رنگ‌های جوهری استفاده کردند [۵]. وارد ساختن رنگ‌های آنیلین و شیمیایی ناپایدار از جمله مصادیق صنعتی شدن و نفوذ فناوری در قالی‌های عشایری در جهت هماهنگی با سلیقه بازار است. در جدول ۵ تصاویر یک نمونه قالی عشایری تولید کارگاه قالیبافی در شهر مرودشت قرار دارد که الیاف به روش رنگریزی صنعتی با رنگ‌های ناپایدار مصنوعی رنگریزی شده‌اند و رنگ زمینه قالی قبل از شست‌وشوی لاک‌ی بوده است اما پس از اولین شست‌وشوی بعد از بافت به دلیل عدم ثبات ماده رنگریزی دچار رنگ‌پریدگی شده در حالی که قسمت دیگری از متن فرش که از الیاف رنگریزی شده با مواد رنگریزی گیاهی استفاده شده دارای ثبات‌رنگی است و در اثر نور و شست‌وشوی رنگ خویش را حفظ نموده است. عشایر قشقایی اولین اقوام عشایر بودند که در فارس از مواد رنگریزی مصنوعی ناپایدار استفاده کردند.

جدول ۵: عدم ثبات و دوام مواد رنگریزی مصنوعی بر الیاف قالی (نگارندگان).

Table 5: Lack of stability and durability of chemical dyes on carpet fibers (authors).

The distinction between the stability of dyeing rug fiber using traditional plant-based dyes and chemical dyeing

The instability of a chemical dye in the fiber of tribal rugs

An example of the instability of chemical dyes in the tribal rug fiber (the back of the rug), in a rug-weaving workshop in Marvdasht

تولیدکنندگان قالی و قالیبافان عشایر به سرعت به رنگ‌های صنعتی روی بیاورند. به جهت درخشش رنگ‌های حاصل از مواد رنگ‌رزی مصنوعی، سرعت در فرآیند رنگ‌رزی خودکار، سهولت کار با رنگ‌های جوهری و رنگ‌دهی و رنگ‌پذیری سریع و از طرفی ارزان و مقرون به‌صرفه بودن آن نسبت به رنگ‌رزی سنتی از جمله عواملی هستند که در سال‌های اخیر منجر به تغییر در شیوه‌های رنگ‌رزی الیاف قالی‌های عشایری شد و عشایر نیز به استفاده از مواد رنگ‌رزی مصنوعی و شیوه رنگ‌رزی صنعتی روی آوردند. ورود فناوری به حوزه رنگ‌رزی عشایر، در مؤلفه‌های فنی قالی‌های عشایری نیز تبعات جبران‌ناپذیری را به دنبال داشت. برخلاف دانش سنتی رنگ‌رزی با موارد ماده رنگ‌رزی گیاهی که در طول صدها سال در بین عشایر رواج داشته و به مرور بهبود یافته بود، عدم آشنایی رنگ‌رزان جامعه عشایری با انواع مواد رنگ‌رزی صنعتی، دانش فنی و فرآیندهای وارداتی رنگ‌رزی با این مواد رنگ‌رزا باعث شده است تا ثبات شست و شوی، نور و سایش عملکرد مطلوبی نداشته باشند. از سوی دیگر ترویج رنگ‌رزی صنعتی سبب شد تا عشایر از روش‌های سنتی خویش چشم‌پوشی کرده و قالی‌هایی با الیاف رنگ شده با مواد رنگ‌رزی مصنوعی تولید نمایند. در نتیجه افزایش تعداد کارگاه‌ها و کارخانه‌های رنگ‌رزی صنعتی در سال‌های اخیر موجب گردید تا شیوه رنگ‌رزی سنتی از رونق بیافتد و تعداد رنگ‌رزان و کارگاه‌های رنگ‌رزی سنتی به‌شدت رو به کاهش برود. امروزه و با ورود فناوری و بهره‌گیری از روش‌های صنعتی و خودکار رنگ‌رزی به علت رواج استفاده از مواد رنگ‌رزی مصنوعی آماده و قابل دسترس، گستره توانایی و خلاقیت عشایر در امر رنگ‌رزی الیاف قالی کمتر شده است. در جامعه صنعتی فناوری ابزاری در خدمت نظام سرمایه‌داری حاکم است و رشد فناوری سبب گردیده تا قدرت‌های جهانی بتوانند افکار و رویکرد خود را در قالب فرهنگ و هنر تحکیم بخشند و توده‌های مردم را پیرو مسلم اهداف خود نمایند. در جهت چنین هدفی، استفاده از ابزارهای فناورانه، به نظام سرمایه‌داری کمک شایان توجهی می‌کند تا به‌طور مطلق و کامل عرصه ناخودآگاه و خودآگاه افراد را تحت کنترل و نظارت خویش درآورد. نظام سرمایه‌داری به کمک صنعت فرهنگ‌سازی، سعی دارد تا محصولات فرهنگی و هنری را تحت سیطره خویش قرار دهد. در چنین شرایطی که نظام سرمایه‌داری و جامعه صنعتی بر هر حوزه‌ای نفوذ و امکان تأثیرگذاری دارند، آثار هنری نیز با هویت و مشخصه‌های فرهنگی متفاوت، از مقوله صنعتی شدن مستثنی نیستند. بنابراین قلمرویی که در آن همه چیز تحت نفوذ صنعت، به‌مثابه نوعی کالای صنعتی به‌شمار می‌رود، حوزه‌هایی مانند هنرهای بومی، منطقه‌ای و تولیدات قالی عشایری نیز بار ارزشمند فرهنگ، هویت و هنری خود را از دست داده و به منزله کالایی صنعتی و تجاری محسوب و تولید می‌شود.

مواد رنگ‌رزی مصنوعی به دلیل مجموعه رنگ‌های روشن و شادابی که در رنگ‌رزی از آنها بدست می‌آید، مورد پسند بافندگان قشقایی قرار گرفت. از طرفی اقوام قشقایی که نسبت به سایر ایلات استان فارس به مراتب متمول‌تر و وضعیت مالی بهتری داشتند، خرید و تهیه مواد رنگ‌رزی مصنوعی را به جمع‌آوری پرزحمت گیاهان ماده رنگ‌رزا ترجیح دادند. قشقایی‌ها نخستین قربانی عشایری هجوم مواد رنگ‌رزی مصنوعی بودند. ایلات عرب آخرین گروه عشایری بودند که سال‌ها پس از دیگر عشایر آلوده رنگ‌های به اصطلاح جوهری شدند، گو اینکه آلودگی آنها دامنه‌ای محدود داشت و کمابیش به رنگ قرمز منحصر بود [۶]. برخلاف شیوه تولید سنتی که مواد رنگ‌رزی گیاهی با مشقت در مراتع جمع‌آوری می‌شد، مواد رنگ‌رزی مصنوعی به راحتی از بازارهای شهر تهیه می‌شود. این امر موجب شد تا به دلیل تسریع در تهیه آن مورد استقبال عشایر قرار بگیرد و آنها صرفاً به جنبه‌هایی همچون باصرفه‌بودن، رنگ‌دهی سریع و قیمت ارزان رنگ‌رزاهای مصنوعی متمرکز شوند و مواردی همچون عدم ثبات‌رنگی در اثر نور، سایش، شست‌وشو و دیگر مضرات مواد رنگ‌رزی مصنوعی را نادیده بگیرند.

۶- نتیجه‌گیری

عشایر که اقتصادشان بر پایه دامپروری و گلهداری استوار بود، پس از تغییر در شیوه زیستشان به دلیل اجرای دو طرح اسکان اجباری عشایر و اصلاحات ارضی به اقتضای شرایط و ضرورت‌های پیش‌آمده زندگی یک‌جانشینی در پی اعمال سیاست‌های سلطه‌جویی نظیر مصرفی کردن جامعه عشایری، سهولت در امکان ارتباط عشایر با شهر و شهرستان‌های مجاور و تأسیس کارگاه‌های تولیدی در مناطق قالیبافی استان فارس موجب مواجهه ایشان با جامعه صنعتی و گسترش فناوری در زندگی شهری گردید. لذا تأثیرپذیری تولیدات عشایر از عواملی همچون نفوذ نظام سرمایه‌داری، رواج مصرف‌گرایی، نفوذ جامعه صنعتی، تأثیر مشغله‌های زندگی صنعتی و ماشینی به زندگی عشایری، مواجهه با فراگیری همه‌جانبه فناوری بود که تولیداتشان دچار تغییر و تحولاتی گردید. در پی نفوذ عوامل جامعه صنعتی، آثار و تبعات شایان توجهی در عناصر و مؤلفه‌های فنی از جمله شیوه رنگ‌رزی تولیدات قالی عشایری منطقه موجب شده است. تغییراتی نظیر رواج رنگ‌رزی صنعتی و واردات مواد رنگ‌رزی مصنوعی و رنگ‌های ناپایدار از جمله تحولات در شیوه رنگ‌رزی الیاف هستند که بر اثر صنعتی‌شدن و ورود فناوری به قالی‌های عشایری رخ داد. در سال‌های اخیر با تغییر رویکرد زندگی عشایری و صنعتی‌شدن شیوه رنگ‌رزی عواملی نظیر زمان‌بر بودن فرآیند رنگ‌رزی سنتی، گرانی رنگ‌رزاهای طبیعی، دشواری جمع‌آوری گیاهان ماده رنگ‌رزا که تهیه آنها برای عشایر غالباً با هزینه و مشقت زیادی همراه بود، سبب گشت تا

تشکر و قدردانی

معنوی این دانشگاه و اساتید محترم راهنمای پایان نامه قدردانی می‌شود.

این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم باقری‌زاده است که در دانشگاه هنر اسلامی تبریز و به راهنمایی نویسنده اول مقاله و آقای دکتر میثم موسایی و مشاوره خانم دکتر سامره پورمردیان به انجام رسیده است. بدین وسیله از حمایت‌های مادی و

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان گزارش نشده است.

۷- مراجع

1. M. Bagherilori, N. Shayganfar, A. Kafshchian Moghadam, "Art as commodity in the face of the technological work", *Honarhaye ziba-honarhaye Tajassomi*, 23, 21-28, **2018**.
<https://doi.org/10.22059/JFAVA.2017.220092.665560> (In Persian).
2. M. Afrough, F. ghashghaeifar, "Research in types of weavetechniques Qashqai woven", *Inigenous Knowledge*, 5, 151-185, **2019**.
<https://doi.org/10.22054/QJIK.2019.37184.1126> (In Persian).
3. A. Rahmani, M T. Ashoori, "A Study of Weaving Techniques in Fars Tribes Woven Artifacts", *goljaam*, 2, 75-86, **2007**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20082738.1385.2.4.18.5> (In Persian).
4. A. Rahmani, M R. Moghanipour, "The Study of the Status of Carpet weaving in Firoozabad City in the Last Ten Years, Emphasizing the Changes in the Way of Design and Motifs Transfer on Carpet", *goljaam*, 15, 5-23, **2019**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20082738.1398.15.35.9.9> (In Persian).
5. N. Gerivani, M T. Ashouri, "An introduction to the sociology of tribal carpet: Production methods in Qashqai carpet", *goljaam*, 3, 125-142, **2007**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20082738.1386.3.6.8.6> (In Persian).
6. C. Perham, "*Persian carpet weaving masterpieces*", Soroush Publications, Tehran, **1996** (In Persian).
7. M. Montazer, S. Zarineh, "Effect of Urea on Dyeing of Wool with Madder", *Goljaam*, 2, 67-84, **2006**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20082738.1385.2.3.16.1> (In Persian).
8. R M. Shahedi, Z. ahmadi, "A Review on the Dye Extraction Methods from Weld", *J. Stud. .Color World*, 2, 17-32, **2021**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22517278.1400.11.2.2.2> (In Persian).
9. A. Haji, "Methods of Improve(in Persian)nt of Dyeability of Wool with Natural Dyes", *J. Stud. Color World*, 2, 1-16, **2021**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22517278.1400.11.2.1.1> (In Persian).
10. M. Kiani, "*Immigration with the love of anemones*", Kian Nashr, shiraz, **1998** (In Persian).
11. A. Rashidian, "*Postmodern culture*", nashreney, Tehran, **2015** (In Persian).
12. S A. Oliyaei tabaei, S M M. Mirzaamini, "Oral History of Wool Dyeing in Qashqai Carpet", *goljaam*, 14, 87-108, **2019**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20082738.1397.14.34.6.7> (In Persian).
13. A. Zare, S M. Tabatabaei, "New Dyeing Technology and Finishings Used in the Floor Coverings", *J. Stud. Color World*, 2, 63-80, **2021**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22517278.1400.11.2.6.6> (In Persian).
14. A. Shamsnateri, M, Veysian, "Past, Present, and Future of Application of Natural Dyes in Hand-Woven Carpets", *J. Stud. Color World*, 2, 33-42, **2021**.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22517278.1400.11.2.3.3> (In Persian).
15. S A. Oliyaei Tabaei, "Oral history of rural and nomadic carpet weaving in Fars province", *Ferdowes-e-honar*, 4, 10-25, **2021**.
<https://dorl.net/dor/10.30508/FHJA.2021.527604.1064> (In Persian).

How to cite this article:

A. Mirzaei, F. bagherizadeh, The Effects of Technological Developments on the Methods of Dyeing Tribal Rugs in Fars Province, *J. Stud. Color world*, 13, 1(2023), 63-74

DOR: 20.1001.1.22517278.1402.13.1.5.7